

KurdîLit

Türkiye'de Kürtçe Edebiyat ve Yayıncılık Ağı

Türkiye'de Kürtçe Edebiyat ve Yayıncılık:
Yazarlar, Çevirmenler, Yayınevleri ve Dergiler (Şubat - Haziran 2016)

Hazırlayan: Mukadder Ezel Yılmaz

Giriş

Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin önemli tartışma maddelerinden biri olan Kürtçenin statüsü ve ülke içindeki kullanım alanlarının sınırları, önümüzdeki yıllarda da gündemde kalmaya devam edecek gibi görünüyor. Bugüne dek siyasi alanda ifade özgürlüğü, kültürel haklar ve dil hakları temelinde gerekçelendirilen bu taleplerin, Türkiye'deki çok kültürlülük ve çok dillilik tartışmalarının zenginleşmesindeki rolü büyük. Özellikle anadilinde eğitim talebi, Kürtçenin resmî olarak tanınması ve toplumsal alanda yaygınlaşmasına yönelik çalışmalar bu alanda önemli bir yere sahip. Kürt siyasi hareketinin dilin üzerindeki siyasi ve toplumsal baskı mekanizmalarına karşı oluşturduğu kurumlar ve geliştirdiği yöntemler, ülkedeki çeşitli azınlık gruplarının dil hakkı taleplerine ilham vermeye devam ediyor.

Kürt kimliğinin ve kültürünün maruz kaldığı baskı ve engellemelere karşı dilin kullanımında ısrar edilmesinin bir mücadele aracı haline geldiğini söylemek yanlış olmaz. Anadilinde eğitim çalışmaları bu alanda merkezi bir rol oynasa da, edebiyat, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarında Kürtçenin Kurmancî ve Kirmançkî lehçelerinin kullanımının yaygınlaşması da dil üzerinden yürütülen mücadeleye dâhil. Yine de bu lehçelerde üretilen kültür ve sanat, çoğu zaman siyasi tartışmalar ile sınırlı bir çerçevede ele alınıyor. Oysa bu tartışmaların ötesinde, Kürtçe üretilen kültür ve sanatın dünyadaki diğer kültür ve sanat üretimleri ölçeğinde ele alınması, üretim kanallarının açılması ve görünürlüklerinin arttırılması dilin önündeki engellerin aşılması yolunda faydalanılabilecek potansiyel araçlar olarak değerlendirilebilir.

Üretim ve yaygınlaşma anlamında, dilin statüsü ve kullanım alanlarının sınırları ile doğrudan ilişkili olan edebiyat, siyasi tartışmaların etkisini üzerinde hisseden sanat dallarından. Türkiye'de Kürtçe edebiyat ve yayıncılık faaliyetlerinin 1990'larda, çatışmanın ve siyasi mücadelenin şiddetlendiği yıllarda artmaya başlaması tesadüf değil. Kimliğin devlet tarafından baskılanmasına paralel olarak dirilen edebiyat üretimi, Kürtlüğün yerine dayatılan ulusal kimliğe karşı Kürtçe bir reddiye rolü üstleniyordu. Bu dönemde Kürtçe edebiyat tartışmalarının ve üretimlerinin Mezopotamya Kültür Merkezi (1991) ve İstanbul Kürt Enstitüsü (1992) kurumları etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Aynı zamanda 1994 yılından itibaren haftalık olarak yayımlanmaya başlayan ve o dönem Kürtçenin gelişmesinde önemli bir rolü olan Azadiya Welat gazetesinde kimi yazar ve şairlerin eserlerine yer veriliyordu. Yazarların ve yayıncıların en az siyasetçiler kadar baskı gördüğü bu yıllarda, yazdıkları ve yayımladıkları eserler nedeniyle tutuklanan ve ceza alan edebiyatçıların bu faaliyetleri, 2000'li yıllarda yeni aktörlerin katılımıyla artarak ve Kürdistanî bir kimlik kazanarak devam etti. Bazı yayınevleri merkezlerini İstanbul'dan Diyarbakır'a taşıdılar. Başta Diyarbakır olmak üzere, Kürt şehirlerinde yeni yayınevleri kuruldu. Dünya edebiyatından örneklerin Kürtçe

çevirileri basıldı. Bu hareketlenmeye Türkçe yayın yapan bazı yayınevlerinin Kürtçe eserler basmaya ve kimi Kürtçe eserlerin Türkçe çevirilerini talep etmeye başlaması eşlik etti. Diyarbakır Kürt Enstitüsü ve Kurdî-Der'in destekleri ile yeni dil ve edebiyat çalışmaları yapılmaya başlandı. Bu kurumlara 2010 yılında Diyarbakır Kayapınar Belediyesi Cegerxwîn Kültür Merkezi bünyesinde kurulan edebiyat birimi de katıldı.

Kürtçe edebiyat ve yayıncılık alanındaki bu gelişmeler ile eş zamanlı olarak, dönemin hükümeti tarafından ilk olarak 2009 yılında Kürt Açılımı olarak sunulan ve daha sonra demokratikleşme paketleri olarak anılan bir dizi iyileştirme kapsamında özel kanalların Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde 24 saat yayın yapmasına izin verildi. Aynı şekilde farklı dil ve lehçelerde enstitü, araştırma merkezi kurulması yönünde YÖK karar aldı; devlet üniversitelerinde Yaşayan Diller Enstitüleri kuruldu ve bu enstitülerin bünyelerinde Kürdoloji bölümleri açıldı. 2009 yılında ilk devlet destekli Kürtçe televizyon yayına başladı. Kürtçe bir taraftan halk arasında diğer taraftan entelektüel camiada tanınma ve normalleşme sürecine girdi. Kürtçe dili ve edebiyatına dair araştırma, seminer, konferans gibi çalışmaların akademik düzleme taşınması hem Türkiye'de hem de uluslararası alanda Kürtçe edebiyata yönelik bir ilgi uyandırmayı başardı. Bununla beraber bu ivme henüz, Kürtçe edebiyatı ve aktörlerini Türkiye'de ve uluslararası alanda yeteri kadar görünür kılmaktan uzak. Kürtçe dili ve edebiyatı, hem dilin henüz resmî bir statü kazanamamış olması hem de kültürel çeşitliliği teşvik eden ve destekleyen kültür politikalarının eksikliği nedeniyle Türkiye'nin kültürel haritasının dezavantajlı alanlarından biri olmaya devam ediyor.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Yukarıda değinildiği gibi, Türkiye'de Kürtçe yayıncılık alanında son yıllarda önemli bir ivme yakalanmasına karşın Kürtçe edebiyatın Türkiye'de ve uluslararası alandaki görünürlüğünün son derece kısıtlı olması hem üreten hem de okuyucu kesim için sorun olmaya devam ediyor. Bu tespitten hareketle Diyarbakır Sanat Merkezi (DSM), Lîs Yayınları ve Literature Across Frontiers (LAF), **KurdîLit: Türkiye'de Kürtçe Edebiyat ve Yayıncılık Ağı** web sitesi projesini tasarladı. Kültürel haklar ve ifade özgürlüğü temelinde en kritik alanlardan birinde yer alan güncel Kürtçe edebiyat aktörleri ilgili mevcut bilgilerin bir araya getirilmesi amacıyla yola çıkan bu çalışma, Türkiye'de Kürtçe edebiyat ve yayıncılık alanında faaliyet gösteren aktörler (yayıncılar, yazarlar, çevirmenler, dil ve edebiyat kurumları) ile ilgili güncel ve temel bilgilerin derlenmesi ve online ortamda arşivlenmesinin yanı sıra bu aktörler ile Türkiyeli ve Avrupalı edebiyat aktörleri arasında bir ağ oluşturulmasına da katkıda bulunmayı amaçlıyor. Elde edilen veri havuzu Türkiye'de ve Avrupa'da Kürtçe edebiyata ilgili duyan çevrelere tanıtılarak aktörlerin Türkiye içinde ve Avrupa'da hareketliliğinin ve bu yolla edebiyat çevreleri arasındaki iletişimin arttırılması hedefleniyor. Bu iletişimin, Kürtçe eserlerin dünya dillerine çevrilmesi için yapılacak çalışmaların önünü açması bekleniyor.

KurdîLit, ortak kurumların 2013 yılında gerçekleştirdiği Diyarbakır'da Karşılaştırmalı Edebiyat Günleri'nin ardından Kürtçe Edebiyat alanında ortak projeler üzerine çalışmaya devam etmeleri ile doğdu. Web sitesinin çalışmaları Şubat 2016'da Türkiye'deki Kürtçe edebiyatın geçmişi ve bugününe dair araştırma okumalarının yapılması ile başladı. Eş zamanlı olarak edebiyat ve yayıncılık dünyasının aktörlerinin listeleri hazırlandı. Bu aşamada proje içerik

koordinatörü Lal Laleş'in yönlendirmeleri doğrultusunda Kürt Yazarlar Derneği Diyarbakır merkezi ve Batman şubesi ile görüşülerek listelerin hazırlanması konusunda destek alındı. Şubat ayı içerisinde Diyarbakır, İstanbul, Mardin, Batman ve Van şehirlerinde gerçekleştirilen proje tanıtımı ve ağ oluşturma toplantılarına bu şehirlerdeki yazarlar, çevirmenler, yayınevi temsilcileri, dergi editörleri ve edebiyat kurumları temsilcileri davet edildi. Kürtçe edebiyatın kurumsal düzeyde temsili açısından önemli yere sahip Diyarbakır Kürt Enstitüsü, Kürt Demokrasi Kültür ve Demokrasi Derneği (Kurdî-Der) ve Cegerxwîn Akademisi Edebiyat bölümü de bu süreçte fikir alışverişi yapılan kurumlar arasındaydı. Toplantılar sırasında Kürtçe edebiyatın görünür kılınması amacıyla hazırlanacak web sitesinin tasarımı, içeriği ve sürdürülebilirliği ile ilgili fikir ve öneriler tartışıldı. Öneriler doğrultusunda dört ana başlıkta profil bilgisine yer verilmesi kararlaştırıldı -yazarlar, çevirmenler, yayınevleri, dergiler- ve yüz elliye yakın kişi ve kurum ile iletişime geçildi. Son olarak web sitesinin içeriği olarak hazırlanan metinler üç dilde son okuma sürecinden geçirilerek web sitesine girişleri yapıldı. Web sitesi Haziran 2016 içerisinde Diyarbakır ve çevresindeki edebiyat aktörlerinin davet edildiği bir sonuç toplantısı ile erişime açıldı. Web sitesinin ilk etapta Türkiye ve Avrupa'da çeşitli edebiyat etkinlikleri dâhilinde tanıtılması planlanıyor.

Raporun Çerçevesi

Proje süresince ana çıktı olan web sitesi üzerinde çalışmaya devam edilirken diğer yandan aktörlerden alınan fikirler ve öneriler doğrultusunda bu rapor kaleme alındı. Gerçekleştirilen ağ oluşturma toplantıları sırasında alınan görüşlerden, edebiyat aktörlerinin hazırladıkları profil metinlerinden, onlarla gerçekleştirilen birebir görüşmeler ve mail aracılığıyla yanıtlanan soru formlarından elde edilen verilerden hareketle hazırlanan bu rapor, Türkiye'de Kürtçe edebiyat ve yayıncılık ile ilgili bir durum değerlendirmesi olarak okunabilir. Bu alanda faaliyet gösteren yazarlar, çevirmenler, yayınevleri ve dergilere ve onların bu alandaki deneyimlerine dayanan bu çalışma, edebiyat ve yayıncılık alanında faaliyet yürüten kişi ve kurumların kendilerine biçtikleri misyonu, bu alanda karşılaştıkları sorunlar ile bunlara dönük çözüm önerilerini, Kürtçe edebiyatın ve yayıncılığın geleceğine dair öngörülerini kapsıyor.

I. Türkiye'de Kürtçe Edebiyatın Aktörleri

Edebiyat alanı hem sanatsal hem de ekonomik bir faaliyetler bütünü olarak hayli çeşitli aktörün bulunduğu bir dünya. Web sitesinin odaklandığı dört ana aktörün; yazar ve çevirmenler, yayınevleri ve dergilerin yanı sıra yukarıda da değinildiği gibi Kürt Enstitüleri, Kurdî-Der ve Cegerxwîn Kültür Merkezi gibi kurumlar da yürüttükleri edebiyat faaliyetleriyle Kürtçe edebiyat içinde önemli yere sahip. Bu rapor kapsamında web sitesinin dört başlığı altında yazarlar, çevirmenler, yayınevleri ve dergilere odaklanılacak olsa da, görüşmelerden edinilen bilgiler doğrultusunda bu kurumların edebiyat alanındaki faaliyetlerine de yer verilecek.

Yaratıcı ve üretici konumundaki yazarlar ve şairler bu alanın birincil aktörlerinden. Yukarıda adı geçen kurumlardan ve yayınevi ve dergi temsilcilerinden edinilen bilgiler doğrultusunda

Türkiye'de Kürtçe dilinde yazan ve basılı eseri bulunan 120 yazar ve şair ile iletişime geçildi. Kürtçe süreli yayınlara düzenli katkı veren yazar ve şairlerin sayısı ile birlikte bu sayı daha da artıyor ancak bu alanın tamamı için net bir sayıya ulaşmak zor. Edebiyat alanının diğer bir önemli aktörü, eserleri tercüme ederek bir anlamda yeniden üreten çevirmenler. Kürtçe edebiyat dünyasında yazarların önemli bir kısmı aynı zamanda çeviri faaliyeti de yürütüyor. Bunlar çoğunlukla Kürtçeden Türkçeye ya da Türkçeden Kürtçeye yapılan çeviriler. Türkçe dışında başta İngilizce olmak üzere bazı Avrupa dilleri ile Arapça ve Farsça dillerinden çeviriler de yapılıyor. Hem yazar hem çevirmen olan edebiyatçıların dışında, sadece çevirmenlik yapan edebiyatçıları arasında basılı eseri bulunanların sayısı hayli az. Proje kapsamında yalnızca yayımlanmış eseri bulunan yazarlar ile iletişime geçilirken, çeviri alanındaki potansiyeli ölçmeye yarayacak bir veri elde etmek amacıyla, yayımlanmış eseri olmayan ancak süreli edebiyat yayınlarına çeviri katkısı veren çevirmenler de çalışmanın kapsamına dâhil edildi. Yayınevleri, dergiler, Kurdî-Der, Diyarbakır Kürt Enstitüsü ve yazarlar aracılığıyla, yalnızca çeviri faaliyeti yürüten on iki çevirmen ile iletişime geçildi.

Projenin diğer bir ayağını Kürtçe edebiyatın dolaşıma sokulmasında önemli rol oynayan yayınevleri oluşturdu. Kürtçenin kamusal alandaki kullanımının sınırlarının bile uzun zaman belirsiz olduğu ve cezai işlemlerin keyfi yorumlarla yürürlüğe girdiği dönemlerde yayınevleri kurumsal olarak Kürtçenin dolaşımında kalmasını sağlayan aktörler oldular. Edebiyat dışında araştırma ve inceleme yayınları basan yayınevleri ve enstitüler ile birlikte sayıları otuzun üzerinde olan yayınevleri arasında geçmişte kapatılıp bugün isim değiştirerek yayın hayatına devam edenler de mevcut.

Edebiyatın devamlılığına katkı sunan ve özellikle yeni nesil edebiyatçılara alan açan süreli yayınlar projenin dördüncü odağını oluşturdu. Edebi türlere ve edebiyat eleştirilerine yer veren dergiler bugün tüm kesimler tarafından Kürtçe edebiyatın okulları olarak kabul ediliyor. Edebiyat alanında yazar ve çevirmen olarak üretmeye devam eden her aktörün ilk denemelerini dergiler aracılığıyla okuyucu ile buluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında çoğu yazar, çevirmen ve araştırmacı kariyerleri boyunca dergiler ile bağını koparmayarak, okur ile buluşmayı sürekli kılmaya devam ediyor. Farklı kuşakların üretimlerinin bir araya gelmesine olanak veren süreli yayınlar aynı zamanda yayınevleri ile yeni nesil yazarları, şairleri, çevirmenleri ve araştırmacıları tanıştırıyor. Bunun yanında dergiler Kürdistan'ın farklı parçalarından edebiyatçıların ve edebiyat araştırmacılarının arasındaki iletişim kanallarının açılmasında da rol oynuyor. Bu anlamda dergilerin edebiyat aktörleri arasında ağ oluşturma rolü oynadığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca üretimin ve dağıtımın yayıncılığa oranla daha seri yapılabildiği bir alan olan dergicilik dünyadan edebiyat ve eleştiri yazılarını da edebiyat ile ilgilenen okura sunabiliyor. Son olarak dergiler edebiyat alanında yayınladıkları eleştiri ve araştırma yazıları ile okuyucunun dikkatini edebi eserlere çekerek, bir anlamda eserlerin ve aktörlerin tanıtımını da üstleniyorlar. Çalışma kapsamında başta Diyarbakır ve İstanbul olmak üzere Türkiye'de Kürtçe edebiyat alanında faaliyet gösteren yirmi iki yayıncı ve on dört dergi ile iletişime geçildi.

Proje süresince gerçekleştirilen toplantılar ve yapılan görüşmelerde, edebiyat dünyasının içinde yer alan başka aktörlere de değinildi. Bunların başında edebi üretimin devamlılığı için vazgeçilmez olan okuyucular yer alıyor. Özellikle Kürtçe edebiyatla ilgilenen ve bu ilgiyi

akademik alanda çalışmalarla destekleyen okuyucuların edebiyatın geleceği için önemi her kesimce vurgulandı. Diğer yandan, dağıtımçıların, eserlerin alıcı ile buluştuğu kitabevlerinin ve online kitap satış platformlarının, edebiyatın görünürlüğünün artmasındaki ve edebi üretimin sürdürülebilir kılınmasındaki rollerinin altı çizildi. Son olarak, özellikle dergilerin kurulma aşamasında okuma gruplarının ve sosyal medya platformlarının önemine değinildi.

II. Misyon, Hedefler ve Faaliyetler

Türkiye'de Kürtçe edebiyat ile ilgili kesimlerin kendilerine biçtikleri misyonu değerlendirirken, Kürtçenin statüsünü ve Kürt kültürel kimliğinin ülke içinde karşılaştığı baskı ve engellemeleri göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bugün Kürtçe edebiyat sahnesindeki aktörlerin edebiyat ile ilk temasının 1980'li ve 1990'lı yıllarda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu aktörler ilk edebi ürünlerini 1990'lı yılların siyasi ve toplumsal koşulları içerisinde verdiler. Kürdistan'da resmi ve gayri resmî alanlarda süregiden savaşın şiddetlendiği bu yıllarda, Kürtçe dilinde sanatsal ve entelektüel üretim yapmanın ya da bu üretimi sunmanın kendisi siyasi propaganda sayılabiliyor ve cezai işleme tabi olabiliyordu. Bu dönemde pek çok kişinin Kürtçe dilinde yaptıkları gazetecilik, dergicilik ve edebiyat faaliyetleri eğitimden ve meslekten uzaklaştırılma, tutuklanma, para veya hapis cezasına çarptırılma, yargısız infaz ya da gözaltında kaybedilme ile sonuçlanabiliyordu.

Böyle bir dönemde birçok Kürt genci ve entelektüeli siyasi faaliyetlere dâhil oluyor ve maruz kalınan haksızlıklara karşı mücadele yürütüyordu. Görüşülen yazarlar, çevirmenler, yayıncılar ve dergiciler, bu mücadele içerisinde Kürtçeye ve Kürt kimliğine dair bir alan açma arzusuyla edebiyata sarıldıklarını ifade ettiler. Asimilasyon politikalarına karşı bir "ulusal uyanış" süreci içerisinde, dilin ve kimliğin reddine tepki olarak başlayan edebiyat faaliyetlerini zamanla bir varoluş meselesi olmaktan çıkararak edebi kaygılar ile sürdürdüklerini söylediler. Diğer yandan zorunlu göç sonrası gerçekleşen hızlı kentleşmenin, dil ve kültür üzerindeki tahribatı, bu aktörlerde uyanan dili ve kültürü koruma ve geliştirme güdüsünün nedenleri arasında da yer alıyor. Kısacası yazmak, üzeri örtülen bir geçmişi yeniden hatırlatmak ve reddedilen bir kolektif kültürün değerlerini yaşatmak için bir araç olarak görülüyordu.

Bugüne baktığımızda aktörlerin bu misyonu hâlâ benimsediklerini söylemek yanlış olmaz. 2000'li yıllara gelindiğinde hem yazar ve çevirmenlerin hem de yayınevleri ve dergilerin sayısında bir artış gözlemlendi. Bu artışa 2004 yılında Kürt Yazarlar Derneği ve Diyarbakır Kürt Enstitüsü'nün kuruluşu gibi kurumsal alanda yaşanan gelişmeler eşlik etti. Kürt Yazarlar Derneği, Kürt yazarları arasında iletişimi geliştirmeyi ve Kürtçe eserlerin niteliğini ve niceliğini arttırmayı hedefliyordu. Diyarbakır Kürt Enstitüsü ise bir yandan dil ile ilgili kampanyalara destek verirken diğer yandan özellikle klasik edebiyat ve halk edebiyatı ile ilgili araştırma, derleme ve çeviri çalışmaları yürütmeye başladı. Geçtiğimiz on yılda yazarların klasik edebiyat, halk edebiyatı, Hawar ekolü, Tîrej ekolü, Avrupa'daki sürgün edebiyatı, Kafkas Kürt edebiyatı ve 1990'lı yıllardan sonraki dönemde üretilen Kürtçe edebiyat ile ilgili araştırma ve derleme kitapları yayımlandı. Kürt kültürü ve dili üzerine yoğunlaşan bu çalışmaların yanı sıra özellikle yeni kuşak yazarların ve şairlerin eserlerinin ve çağdaş dünya edebiyatından

örneklerin çevirilerinin sayısının arttığını görebiliyoruz. Yayınevlerinin farklı okuyucu kesimlerinin ilgisini çekmeye yönelik hazırladıkları tematik diziler ve okuyucuya ulaşmak için düzenledikleri etkinlikler okuyucu geliştirmeye yönelik çalışmalar arasında yer alıyor. Yine Kürtçe yayımlanan edebiyat ve eleştiri dergisi sayısının artması edebiyat için olumlu gelişmelerden biri. Dergi editörleri hem edebiyat alanında üretimi canlı tutmayı hem de bu alandaki akademik çalışmalara alan açmayı önemsediklerinin altını çiziyor. Genç yazarların ve eleştirmenlerin kendini göstermesi ve geliştirmesi için dergiler önemli araçlar olarak görülüyor. Özellikle dünya edebiyatından örneklerle ve farklı ülkelerde edebiyat teorisi ile ilgili yayımlanmış yazılara yer verilerek Kürtçeyi ve Kürtçe edebiyatı besleme kaygılarının güdülmesi, bu alanda yalnızca nicel değil nitel gelişmelerin de işaretini veriyor.

III. Kürtçe Edebiyatın Karşılaştığı Sorunlar

Yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de Kürtçe edebiyat alanında faaliyet gösteren kurumlar ve kişiler geçmişte hayati sorunlar ile karşılaştılar. Bugün bu alanın görece serbest bırakıldığını ve buna bağlı olarak faaliyetlerin arttığını söyleyebilmekle birlikte hâlâ yayıncılığın ve yazarlığın siyasi propaganda ile özdeşleştirildiği, cezalandırıldığı veya engellendiği örnekler görmek mümkün. Siyasi baskı ve keyfi cezai uygulamalar Kürtçe edebiyatın dolaşıma sokulması ve okuyucusu ile buluşmasının önündeki önemli engellerden biri olmaya devam ediyor. Bunun yanında Kürtçenin resmi bir statüsünün hâlâ olmayışı ve eğitim dili olarak hayli sınırlı kullanımı, zaten zor buluşulan okuyucu kitlesinin giderek azalmasına ve belli bir kesime hapsolmesine neden oluyor. Kürtçenin gündelik hayatta kullanım alanının sınırları aynı zamanda hem Kürtçe eserlerin niteliğini hem de okuyucu kitlesinin sınırlarını çiziyor. Gündelik hayatta sınırlar daraldıkça edebiyatın üretimi ve tüketimi de bu durumdan doğrudan etkileniyor.

Siyasi bağlam ile doğrudan ilişkili bu sorunların yanında ve onlarla ilişkili olarak, hem yayıncılar, hem dergiciler hem de yazar ve çevirmenler için, çalışmalarının niteliğini ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen maddi sıkıntılar baş gösteriyor. Kürtçe edebiyatın okur kitlesinin az olması ve zaten az olan okur kitlesinin hayat standartları sektörün sağlıklı işleyişi için yeterli seviyede değil. Ayrıca Kürtçe yayın yapan yayınevleri Türkiye'deki yayıncıların alabildiği kimi desteklerden yararlanamıyorlar. Örneğin Kürtçe eserler kütüphanelere alınmıyor, edebiyat kurumları finansal olarak desteklenmiyor, uluslararası alanda edebiyatın tanıtımı için yapılan çalışmalardan Kürtçe edebiyat ve edebiyatçılar yeterince faydalanamıyor. Bu duruma örnek olarak, Kültür Bakanlığı'nın kültür, sanat ve edebiyat ile ilgili eserlerin Türkçe dışındaki dillerde yayımlanmasını desteklemek için başlattığı TEDA çeviri ve yayım destek projesinin Kürtçeyi ve Türkçe dışında Türkiye’de konuşulan hiçbir dili kapsamına almamasını gösterebiliriz. Bununla birlikte, Türkiye Yayıncılar Birliği, İstanbul Bilgi Üniversitesi işbirliğiyle 12-13 Mayıs 2016 tarihlerinde gerçekleştirdiği 7. Türkiye Yayıncılık Kurultayı'nın sonuç bildirgesine anadilde okuma, yazma ve yayıncılık yapma hakkına dair bir madde ekledi. Bu madde Türkçe'nin dışındaki Anadolu dillerinin tanınmaması, eğitim dili olmaması ve devlet desteklerinden mahrum bırakılması nedeniyle bu dillerde yaratıcı

Üretim in önüne engellerin olduğuna işaret ediyordu. Bu tür girişimler henüz sembolik gözükse de ileride bu alanda yapılabilecek savunuculuk faaliyetleri için temel oluşturuyor.

Özetle baskılar, engellemeler, teşvik bulunamaması, okuyucu geliştirilememesi ve pazarlama sorunları nedeniyle basımı yapılan eserlerin ve dergilerin satışları çoğu zaman maliyetlerini çıkaramıyor. Bu durum nedeniyle yayıncılar ve dergiciler yazar ve çevirmenlere telif deyemiyor, baskı sayısını azaltmak zorunda kalıyor ya da süreli yayınlar basım periyodunu uzatıyorlar. Hatta yazarlar eserlerinin maliyetini yayınevi ile ortaklaşa karşılamak zorunda kalabiliyorlar. Ayrıca edebiyatın maddi getirisinin çok az olması, bu alanda faaliyet gösteren aktörlerin hayatlarını sürdürmek için başka işler yapmak zorunda olması anlamına geliyor ve bu durum üretilen edebî eserlerin niteliğini olumsuz etkiliyor.

Maddi sorunlarla doğrudan ilişkili bir başka sorun ise yazarlar ve çevirmenlerin, eserleri yayımlanmadan önce her zaman yeterli editörlük desteği alamaması. Hem yayıncılık hem de dergicilik alanlarında editörlük, eviri, dağıtım, halkla ilişkiler gibi faaliyetlerin çoğunlukla gönüllülük temelinde yapılıyor olması yayınevlerinin ve dergilerin sürdürülebilirliklerini tehlikeye sokuyor ve bu alanlarda edebiyat profesyonellerinin yetişmesinin önüne geçiyor. Yukarıda da değinildiği gibi nitelikli editörlük ve çevirmenlik hizmetinin yetersizliğinin sebeplerinden biri de bu alanda çalışmak isteyen edebiyatçıların yeterli gelir elde edememesi. Bu nedenle editörler çoğunlukla eş zamanlı olarak yürüttükleri yazarlık ve çevirmenlik faaliyetleri arasında blnyorlar.

Dağıtımcılar ile yaşanan sorunlar edebiyatın okuyucusu ile buluşmasını engelleyen diğer bir sorun. Çoğu yayınevi ve dergi büyük dağıtımcıların talep ettiği miktarları karşılayamıyor, öte yandan küçük dağıtımcıların verdiği hizmeti yeterli bulmuyor. Dağıtımı yalnızca kendi imknları ile yapan yayınevleri ve dergiciler de mevcut. Aynı zamanda halkla ilişkiler çalışmalarının yetersiz olduğu ve okuyucuya ulaşmak için etkili tanıtım yapılamadığı düşünülüyor. Okuyucu ile buluşmak için internetin ve sosyal medya platformlarının kullanımı yeterli düzeyde görülmüyor.

Son olarak edebiyat eserlerinin görünürlüğünün Kürtçe okurun yoğun olduğu kentlerin ve hatta eserlerin basımının yapıldığı kentlerin dışına çıkamıyor olması. Kürtçe eserlerin dünya dillerine ve dünyadaki eserlerin de Kürtçeye evrilme oranlarının hayli az olması, Türkiye'de ve uluslararası alanda Kürtçe edebiyatın görünürlüğünün artmasının önündeki engellerden. Özellikle eviri alanında uluslararası ağa dâhil olan çevirmenlerin azlığından bahsediliyor ve bu durumun yazarlar ve yayınevleri için de geçerli olduğu söyleniyor. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi Kürtçe edebiyatın aktörlerinin faaliyetleri ve bunların görünürlüğü bölgedeki çatışma haliyle doğrudan ilişkili bir seyir izliyor. Çatışma hali hem sanatsal hem de ekonomik bir faaliyet olarak edebiyat üretimine ve tüketime ket vuruyor. Yayınevleri yayıncılığın ve edebiyatın önemli merkezlerinden Diyarbakır'da 2015 yazından beri süregelen çatışmalı ortamın kitap satışlarını düşürdüğünü ve yayıncılık faaliyetlerini durma noktasına getirdiğini söylüyor. Diğer yandan bu süreçte edebiyatçıların ve dergicilerin okuyucuları ile buluştuğu etkinliklerin de durduğunu söyleyebiliriz.

IV. Aktörler Arasındaki İlişkiler

Edebiyat dünyası, aktörlerin birbirleri arasında geliştirdikleri ilişki ağının hayli karmaşık olduğu bir alan. Bu tür sorun ve engeller ile karşı karşıya olan Kürtçe edebiyat aktörleri aynı zamanda birbirleri ile olan ilişkilerinin sağlıklı gelişmesinden de dem vuruyor. Bütün çalışma alanlarında yer alan aktörler kendi aralarında iletişim eksikliği olduğunun ve bunun üretimin niteliğini düşürdüğünün altını çiziyor. Yazarların birbirleri ile ilişkisinin az olması, üretim yapan edebiyatçıların kendi içlerine kapanmasını beraberinde getiriyor. Çevirmenler için de aynı durum söz konusu. Diğer yandan farklı çalışma alanları arasındaki ilişkilerde de çeşitli sıkıntılar yaşanıyor. Özellikle yayınevleri ile yazar ve çevirmenlerin ilişkisinde pek çok eksikliğe değiniliyor. Yukarıda belirtildiği gibi yayınevlerinin yaşadığı maddi sorunlar yazar ve çevirmenler ile ekonomik ve iş tanımı açısından standartlaşmış bir ilişki kurulmasının önüne geçiyor. Yine bazı yazarlar çeşitli arşiv çalışmasına dayalı incelemelerini yayımlayacak yayınevi bulamadıklarını, yayınevlerinin sebep olarak bu tür çalışmaların ekonomik getirisinin yetersiz olmasını gösterdiklerini belirtiyor. Yazarlar ve çevirmenler bu konuda yayınevlerini eleştirirken yayınevleri Kürtçe edebiyat alanında faaliyetlerini sürdürebilmelerini ekonomik olarak kendilerini finanse edebilmelerine borçlu olduklarının altını çiziyor. Yayıncılar Kürtçe eser basıyor olmanın yukarıda sıralanan dezavantajlarını gözden kaçırmamak gerektiğini ve benimsedikleri yayın politikasına dair değerlendirmenin bunların ışığında yapılması gerektiğini belirtiyor. Bu anlamda dergilerin farklı aktörler ile görece daha verimli bir ilişki potansiyeli taşıdığını söyleyebiliriz.

V. Çözüm Önerileri ve Fırsatlar

Kürtçe edebiyat dünyasındaki tüm aktörler için, Kürtçenin eğitim dili olması ve toplumsal olarak yaygınlaştırılması sorunların çoğu için çözüm olabilir gibi görünüyor. Kürtçenin toplumsal ve siyasi alanda gündemde tutulması ve itibarının iade edilmesi öncelikler listesinin ilk sırasında yer alıyor. Anadilde eğitimin kısa ve uzun vadede Kürtçe edebiyatın yaşadığı nitelik ve nicelik sorununa çözüm olacağına altı çiziliyor. Bu vesile ile hem okur yelpazesi genişleyecek hem de edebiyatın evlere girmesi mümkün olacak. Edebiyatın ilk olarak Kürtlerle engelsiz buluşabilmesinin anadilde eğitimden geçtiği konusunda tüm aktörler hemfikir.

Kürt okuyucularla buluşmanın sorunları aşıldıktan sonra ikinci aşama olarak Kürtçe edebiyat üreticilerinin ve ürünlerinin Türkiye'de ve dünyada görünür kılınması ve tanıtılması önemli bir hedef olarak beliriyor. Bu, Kürtçe edebiyatın hem dünya edebiyatı ile birlikte değerlendirilebilmesi ve yaratıcıları besleyebilmesi hem de ekonomik bir faaliyet olarak yayıncıları tatmin edebilmesi açısından önemli. Bu konuda yazarlar ve çevirmenler yayınevlerine ve edebiyat kurumlarına önemli roller düşüğünü belirtiyor. Kürtçe eserlerin dünya dillerine çevirilerinin yapılması için öncelikle bu edebiyatın aktörlerinin çeşitli proje ve etkinliklerle dünyadaki diğer edebiyatlarla yan yana getirilmesi ve tanıtılması gerektiğinin altı çiziliyor. Konferans, yazar buluşmaları, fuarlar, akademik çalışmalar aracılığıyla ağ kurma ve iletişim kanallarının açılması, Kürtçe edebiyatın dolaşıma sokulması ve gündemde tutulması için çalışılması gerektiğinden bahsediliyor. Bu yönde online platformlar, sosyal medya iletişimi, vb. alternatif iletişim modellerinin kullanılmaya başlanması da öneriliyor.

Türkiye'de Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu il ve ilçelerin bazılarında kitabevi bulunmaması edebiyatın okuyucu ile buluşmasını engelleyen bir diğer önemli faktör. Bu nedenle kitap şenliği, fuar, imza günü, şiir dinletisi ve yazar okumaları gibi organizasyonların bu il ve ilçelere taşınması ve okuyuculara ulaşılması için yayıncıların ve yerel yönetimlerin işbirlikleri geliştirmesi gerektiğinin altı çiziliyor. Ayrıca edebiyatın görünürlüğünün arttırılması ve okuyucu ile buluşması için edebiyat dünyasının sivil toplum kuruluşları ile ortak proje ve etkinlikler yapabileceği, dağıtım ve okuyucu geliştirme konusunda ortaklıklar kurabileceği de yine gelen öneriler arasında yer alıyor.

Kürtçe edebiyat üreticilerinin kendi aralarındaki iletişim eksikliği ve örgütlenmenin önemi tüm kesimlerce dile getiriliyor. Yayıncıların ve dergicilerin bir araya gelerek deneyim paylaşabileceği platformların oluşturulması ve bunların düzenli toplantılar ile etkin kılınması talep ediliyor. Edebiyat ve dil ile ilgili alanlarda çalışan ve akademik araştırmalar yürüten Kürt Enstitüleri, Kurdî-Der, Cegerxwîn Kültür Merkezi, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) gibi kurumlara ek olarak, Kürt edebiyatının belirli dönemlerine, tarihi kurumlarına veya önemli yazarlarına odaklanan enstitülerin ve akademilerin kurulmasının hem edebiyatçıları hem de okuyucuları besleyeceği görüşü paylaşılıyor. Yayıncıların bir araya gelerek hem ortak sorunların tartışılması hem de çözüm üretilmesi amacıyla kurdukları Kürt Yayıncılar Birliği girişiminin de benzer şekilde geliştirilmesi gerektiğinin altı çiziliyor.

Kürtçe edebiyat aktörlerinin Türkiye ve dünyadaki edebiyat çevreleriyle de iletişiminin zayıf olduğu ve savaş ortamının bu sorunu derinleştirdiği düşünülüyor. Bunun aşılması halinde tarafları buluşturabilecek çeşitli etkinliklerin yanı sıra eserlerin çevirilerinin yapılması ile iletişimin kuvvetlendirilebileceğine inanılıyor. Kürtçe edebiyatın ilerlemesinde ve dünya edebiyatı sahnesinde yerini almasında çeviri faaliyetlerinin önemli rol oynayacağından hareketle, gelen öneriler arasında bir çeviri derneği kurulması ve çevirmenlere yönelik sözlük ve imlâ kılavuzlarının hazırlanması da var. Çeviri alanında kapasite geliştirmeye ihtiyaç olduğu, çeviri yapanların dili bilmesinin yetmediği, dillerin yapısını korumaya özen göstererek ve mümkün olduğunca ikinci dilden çeviriden kaçınarak, sistematik bir şekilde bu alanda çalışmaya devam etmeleri gerektiği üzerinde duruluyor. Ayrıca bugün Türkiye'deki Kürtçe edebiyat aktörlerinin dünya edebiyatına ve edebiyat teorisine dair okumalarını çoğunlukla Türkçe üzerinden yapıyor olmasının bir sorun olduğu belirtiliyor. Özgün dilinden Kürtçeye kazandırılacak eserlerin Kürtçe edebiyatın ve edebiyat eleştirisinin gelişmesi için önemli bir adım olacağı görüşü paylaşılıyor.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin desteklediği ve bu yıl ikincisi düzenlenen Amed Kitap Fuarı, Kürtçe edebiyatın görünürlüğünün arttırılması ve okuyucu ile verimli buluşmalara vesile olması bakımından Kürtçe edebiyatın bugünü ve geleceği için önemli bir rol oynuyor. Bu tür etkinliklerin ve yerel yönetimlerin edebiyata yönelik desteklerinin arttırılması talebi dile getirilirken çoğu zaman bu fuar örnek gösteriliyor. Uluslararası PEN ve Kürt PEN gibi örgütlenmelerin Kürtçe edebiyatın uluslararası görünürlüğünün ve Kürtçe edebiyat eserlerinin dünyadaki dolaşımının arttırılmasına yönelik çalışmalarda bulunması talep ediliyor. Uluslararası alanda kurulacak ilişkilerin kişiler bazında kalmaması ve kurumsal alana taşınması gerektiğinde tüm aktörler hemfikir.

Bu çalışmanın gerçekleştiği Şubat-Haziran 2016 süresince düzenlenen toplantılar ve görüşmeler sırasında bahsedilen çatışmalar etkisini edebiyat dünyasının üzerinde hissettirmeye devam ediyordu. Bu durumun edebiyat üreticileri üzerinde genel bir karamsarlığa neden olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte tüm aktörler, Kürtçe Edebiyatın önündeki en önemli fırsatın bu alanın bakirliği olduğu üzerinde uzlaşıyor. Yazarlar ve şairler yazılacak daha çok hikâye, çevirmenler Kürtçeden dünyaya ve dünyadan Kürtçeye kazandırılacak daha çok eser, yayınevleri keşfedilecek daha çok yetenek ve dergiler hazırlanacak daha çok dosya olduğunun altını çiziyor.

VI. Gelecek Öngörülleri

Kürtçe edebiyatın aktörleri geçmiş on yıllara kıyasla bugün gelinen noktayı olumlu olarak değerlendiriyorlar. Bununla birlikte, bugünden geleceğe doğru bakıldığında hâkim iki farklı öngörüden bahsetmek mümkün. İlki Kürtçe edebiyat sahnesinde artan yazar, şair, çevirmen ve yayınevi sayısından hareketle, bu alanda daha iyi bir yere doğru gidileceği yönündeki öngörü. Bu taraftan bakan aktörler yeni nesilden güçlü kalemler çıktığını ve bu kalemlerin dünya ile ilişkiler kurarak edebiyatı ileriye taşıyabileceğini düşünüyor. Yine son on yılda Kürdistan'ın diğer parçaları ile edebiyat üzerinden artan iletişimin de bu alanda ümit vadeden bir gelişme olduğunu ifade ediyorlar.

Aynı zamanda Kürdistan'ın diğer parçalarında yaşanan olumlu gelişmelerin tüm parçalardaki kültür ve sanat üretimine yönelik ilgiyi artırdığı düşünülüyor. Rojava Devriminin ardından uluslararası alanda Kürtlere dair farkındalığın artmasının sonucu olarak Türkiye'den de bazı Türk yazarlardan kitaplarının Kürtçeye çevrilmesi ile ilgili talep gelmeye başlamış. Geleceğe olumlu bakan edebiyat üreticileri siyasi mücadelenin edebiyatın tanınması üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu düşünüyorlar.

İkinci öngörü ise okuyucu kitlesinin azalması ve edebiyat aktörlerinin kendi içlerine kapalı bir şekilde faaliyetlerine devam ediyor olmasından hareketle Kürtçe edebiyatın kısırlaşacağı yönünde. Edebiyat alanında yer alan pek çok kişi, Kürtçe televizyonların, radyo kanallarının ve yayınların arttığı bir dönem olmasına karşın özellikle kentlerde Kürtçenin kullanımının düşüş gösterdiğinin altını çizerek yeni neslin Kürtçeden uzaklaştığını savunuyor. Bu tehdidin ancak Kürtçenin okullara girmesi ve yeni nesillerin Kürtçe edebiyat ile büyümesiyle aşılabileceği, aksi takdirde edebiyatın geleceğinin parlak görünmediği ileri sürülüyor.

Sonuç

Bu değerlendirme raporu, Şubat ve Haziran 2016 ayları arasında yürütülen KurdîLit web sitesi projesinin saha gözlemleri ile proje süresince yazarlar, çevirmenler, yayınevi ve dergi temsilcileriyle gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle hazırlandı. Bu görüşmelerde öncelikle görüşmecinin kendi çalışma alanına ve bu alandaki faaliyetine dair durum değerlendirmesi, sorunların analizleri ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri öğrenilmeye çalışıldı. İkinci planda ise bu görüşmecilerin diğer alanlarda faaliyet gösteren aktörler ile

ilişkileri ve Kürtçe edebiyatın Türkiye’deki ve dünyadaki geleceği üzerine tartışıldı. Aktarılan bu deneyimler proje süresince yapılan çalışmalarda yapılan gözlemler ile birleştirildi. Özetle bu rapor Türkiye’de Kürtçe edebiyat alanında faaliyet gösteren aktörlerin deneyimlerinin ifade bulduğu güncel bir durum değerlendirmesi olarak okunabilir.

Görüşülen tüm kesimler, Türkiye’de Kürtçe edebiyat üretiminin ve tüketiminin önündeki en büyük engel olarak Kürtçenin eğitim dili olmaması ve toplumsal hayattaki yerinin giderek gerilemesi üzerinde uzlaşıyor. Bu durum devlet kurumlarının kültürel çeşitliliği teşvik eden ve destekleyen kültür sanat politikaları geliştirmemesi nedeniyle daha da derinleşiyor. Doğrudan ya da dolaylı olarak bu durumla ilişkili, edebiyatın ve yayıncılığın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunların da altı çiziliyor. Örneğin edebî üretimin okuyucu ile yeterince buluşmaması, nitelikli edebiyat ve çeviri üretimi için sağlıklı koşulların oluşmaması, yazarlar ve çevirmenler ile yayıncılar arasındaki problematik ilişki ve edebî üretimin uluslararası alanda görünürlüğünün az olması tanımlanan sorunlar arasında yer alıyor. Tüm bunların Kürtçe edebiyatı kendi içine kapanmaya ve kısırlaşmaya iteceğini düşünenler olmakla birlikte edebî üretimi ve yayıncılığı destekleyen çeşitli kurum ve insiyatiflerin kurulması ve var olanların güçlendirilmesiyle Kürtçe edebiyatın ileride adından daha fazla söz ettirebileceğini düşünenler de mevcut.

KurdîLit web sitesi projesi, Kürtçe edebiyatın görünürlüğünü ve tanınırlığını hem Türkiye’de hem de dünyada arttırmaya yönelik çalışmaların önünü açmayı hedefleyen bir ilk adım olarak tasarlandı. Bu rapor ise Türkiye’deki Kürtçe Edebiyatın geçmişte ve bugün içinde bulunduğu koşulları ve karşılaştığı sorunları, bu alana yabancı edebiyat ilgililerine sunabilme umuduyla hazırlandı. Genel değerlendirmede görülebildiği gibi Türkiye’de Kürtçe Edebiyat hem sistemden hem de sektörün iç işleyişinden kaynaklanan geniş bir sorun yelpazesi ile karşı karşıya. Bu alanda yapılacak çok daha geniş kapsamlı araştırmalara ve geliştirilecek projelere ihtiyaç olduğu açık. Özellikle çeviri atölyeleri, yayıncılık çalıştayları, dünyadaki diğer devletsiz dillerde yapılan edebî faaliyetlere dair bilgi ve deneyim paylaşımlarının yapılabileceği buluşmalar ve çalışma ziyaretleri gibi etkinlikler, Kürtçe Edebiyatın geleceği için önemli duruyor. Buna ek olarak edebî üretimin ve edebiyat üreticilerinin Türkiye’de ve dünyada görünürlüğünü ve dolaşımını arttıracak çalışmalar da Kürtçe Edebiyatın bugün içinde bulunduğu sorunların bir kısmına çare olabilir görünüyor.

Bu alanda başvurulabilecek kaynaklar:

İnatçı Bir Bahar: Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat, Vecdi Erbay (der.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012

Kürt Aydınlanması, Celîl, Celîlê, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2013

Kürt Edebiyatı Antolojisi, Mehmed Uzun, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015

Kürt Romanı Okuma Kılavuzu, Özlem Galip ve Abidin Parıltı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010

Türkiye’de ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, M. Malmîsanij, Vate Yayınevi, İstanbul, 2006

Bu rapor Diyarbakır Sanat Merkezi'nin Lîs Yayınları ve Literature Across Frontiers (LAF) ortaklığıyla, Sivil Düşün AB Programı ve Literary Europe Live Edebiyat Platformu (LEuL) desteğiyle yürüttüğü KurdîLit web sitesi projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Bu rapor Sivil Düşün AB Programı Aktivist Desteği kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. Bu raporun içeriğinin sorumluluğu tamamıyla Diyarbakır Sanat Merkezi (Anadolu Kültür Diyarbakır Şubesi)'ne aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Bu çalışma Literary Europe Live Edebiyat Platformu (Creative Europe) kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. Bu çalışmanın içeriğinin sorumluluğu tamamıyla yazara aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.